

بررسی مولفه‌های گسترش حقوق شهروندی از نگاه دانشجویان دانشکده سما تهران

علی قانعی^۱

ناصر فراقی^۲

رمضان حسینی سعیداوی^۳

چکیده

پژوهش حاضر به منظور "بررسی مولفه‌های گسترش حقوق شهروندی از نگاه دانشجویان دانشکده سما تهران" انجام شده است. روش تحقیق از نظر شیوه گردآوری اطلاعات توصیفی پیمایشی و از نظر هدف کاربردی بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشکده سما در تهران به تعداد شش هزار نفر بوده که براساس جدول مورگان به تعداد ۳۶۰ نفر انتخاب شده‌اند. سوال اصلی تحقیق عبارت از: مولفه‌های گسترش حقوق شهروندی با توجه به متغیرهای رفتار شهروندی، حقوق مدنی- اجتماعی و سیاسی تا چه میزانی می باشد؟ ابزار گردآوری داده ها، پرسشنامه‌ای محقق ساخته با عنایت به ابعاد حقوق شهروندی مارشال (۱۹۹۲) مشتمل بر ۲۴ سوال در مقیاس ۴ درجه‌ای بوده است. روایی پرسشنامه با اخذ نظرات چند تن از اساتید باتجربه و صاحب نظر به دست آمد. نتایج تحقیق براساس داده‌ها نشان می‌دهد در بعد "رفتار شهروندی"، آشنایی مردم با مبانی قانون اساسی ایران، آموزش شهروندان در زمینه احترام به طبیعت و محیط زندگی، به کارگیری از فن آوری اطلاعات ICT در زمینه حقوق شهروندی، تهیه جوایز به خانواده ها در زمینه فعالیت در توسعه حقوق شهروندی. و در بعد "حقوق اجتماعی" احترام به ادیان و مذاهب مختلف، آزادی در انتخاب همسر، انتخاب شغل و مسکن آزادی، امنیت اجتماعی، خدمات درمانی و بهداشتی و درآمد کافی. از مهم ترین مولفه‌های توسعه حقوق شهروندی از نظر دانشجویان دانشکده سما بیان شدند.

کلید واژگان: بررسی، مولفه، گسترش، حقوق شهروندی.

۱. دکتری حقوق - عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی

۲. دانشجوی دکتری حقوق - مدرس دانشگاه آزاد اسلامی

۳. مدرس دانشگاه آزاد اسلامی

مقدمه و بیان مسئله

از نظر حقوقی انسان موجودی است اجتماعی که در یک محیط اجتماعی زندگی می‌کند و خواسته‌های انسان‌ها با هم شباهت‌های زیادی دارند. از سوی دیگر نزاع بر سر منافع بیشتر و خواسته‌های بی‌حد و حصر ایجاب می‌نماید که یک سلسله قوانین در جامعه این خواسته‌ها را تعدیل بسازد و برایش خط قرمز تعیین نماید که امروز ما این قواعد و خط قرمز را که عبور از آن جواز ندارد حقوق می‌خوانیم که حق فرد را در یک جامعه معین نظم می‌بخشد. موضوع جامعه شناسی حقوقی، فهمیدن معنای رفتار معنادار اعضای یک گروه اجتماعی در رابطه با قوانین معتبر و تعیین معنای اعتقاد آنان به اعتبار یا به نظمی است که قوانین در جامعه برقرار نموده‌اند. بنابراین کوشش جامعه‌شناسی حقوقی صرف این می‌شود که بفهمد در چه شرایطی قواعد و قوانین حقوقی از طرف مردم مراعات می‌گردد و چگونه افراد به تبع آن‌ها به رفتارشان جهت می‌دهند در ادبیات اجتماعی و سیاسی جامعه ما کلمه شهروند واژه جدیدی است. در واقع در جامعه ایران تا قبل از مشروطیت به جای کلمه مذکور از واژه رعیت استفاده می‌شده است. بعد از مشروطیت مردم از منظر حقوق، تبعه دولت فرض می‌شدند. بعضی مردم باید تابع دولت متبوع خود باشند. به بیانی دیگر، در این دوره از کلمه تبعه یا تابع به جای شهروند، استفاده می‌شده است. (وثوقی و حضرتی، ۱۳۹۱: ۱۴۱) به همین سبب در فرهنگ‌های فارسی "معین" و "عمید" کلمه شهروند وجود ندارد. بنابراین کلمه مذکور در فارسی هم می‌تواند معنای شهرنشین و هم اهل یک مملکت را داشته باشد. مفهوم امروزی کلمه شهروند به معنای ساکن یا اهل شهر نیست، بلکه اساسی‌ترین بار معنایی آن این است که در اداره امور عمومی شهر دخالت و مشارکت دارند (فرمehینی فراهانی، ۱۳۸۹: ۵)

شهروندی از جمله مفاهیم نو پدید می‌آید که به طور ویژه‌ای به برابری و عدالت توجه دارد و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. مقوله "شهروندی" وقتی تحقق می‌یابد که همه افراد یک جامعه از کلیه حقوق مدنی و سیاسی برخوردار باشند و همچنین به فرصت‌های مورد نظر زندگی از حیث اقتصادی و اجتماعی دسترسی آسان داشته باشند. ضمن این که شهروندان به عنوان اعضای یک جامعه در حوزه‌های مختلف مشارکت دارند و در برابر حقوقی که دارند، مسئولیت‌هایی را نیز در راستای اداره بهتر جامعه و ایجاد نظم بر عهده می‌گیرند، و شناخت این حقوق و تکالیف نقش مؤثری در ارتقا شهروندی و ایجاد جامعه‌ای بر اساس نظم و عدالت دارد. اسلام به عنوان یک دین فراگیر که به همه ابعاد زندگی بشر توجه نموده است، دستورات صریح و شفاف برای روابط اجتماعی انسان‌ها دارد و نه تنها به کمال معنوی انسان‌ها توجه نموده است بلکه به چگونگی ساختن جامعه‌ای نمونه نیز توجه دارد. از جمله مسائل مهم حقوق شهروندی در اسلام توجه به کرامت انسان‌ها به عنوان اشرف مخلوقات، ارزش حیات و زندگی افراد، برابری بدون توجه به نژاد، رنگ، پوست و هدفمند نمودن خلقت انسان‌ها و بیهوده نبودن زندگی انسان می‌-

باشد. (وثوقی و حضرتی، ۱۳۹۱) حال با توجه به مباحث فوق و عنوان این مقاله سوال اصلی تحقیق عبارت از: مولفه های گسترش حقوق شهروندی با توجه به متغیرهای رفتار شهروندی، حقوق مدنی- اجتماعی تاچه میزانی می باشد؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

آموزش شهروندی به طور غیر رسمی در خانه یا محل کار یا کارگاه های آموزشی و یا به طور رسمی به صورت سرفصل درسی مجزا در مدارس و حتی مدارس ابتدایی و یا به صورت رشته تحصیلی دانشگاهی در واقع به شهروندان می آموزد که چگونه یک شهروند فعال، آگاه و مسئولیت پذیر باشند. در واقع مبنای این آموزش ها پرورش یک شهروند نمونه یا شهروند خوب یا ارائه یک الگوی شهروندی نیست بلکه به آنان می آموزد که چگونه تصمیمات خود را با توجه به مسئولیت هایشان در قبال اجتماع و زندگی فردی خود اتخاذ نمایند. تربیت شهروندی، یکی از فروع شهروندی است که با توجه به تحولات سریع اجتماعی، فناوری و سیاسی دوران معاصر، از جمله دل مشغولی های برنامه ریزان و سیاستگذاران تعلیم و تربیت کشورهای جهان به شمار می آید. در کشورهای توسعه یافته مفاهیم شهروندی از دوران کودکی تا نوجوانی آموزش داده می شود و دولت نیز آموزش های لازم را در اختیار والدین و معلمان قرار می دهد. در انگلیس از سال ۲۰۰۲ میلادی، آموزش شهروندی و آشنایی با آن به طور رسمی در برنامه درسی مدارس از سنین ۱۱ تا ۱۶ سالگی قرار گرفت. اهداف این آموزش ها عموماً موارد زیر است: آشنایی با حقوق و مسئولیت های شهروندی- بحث و بررسی درباره سرفصل ها و موضوعات مهم شهروندی- فهم و شناخت جامعه و آشنایی با فعالیت های اجتماعی (ابراهیمی، ۱۳۹۶، محمدیف، ۱۳۷۸ و استوار سنگری، ۱۳۸۴).

با توجه به مطالبی که گفته شد، در ضرورت انجام پژوهش حاضر می توان گفت: میزان رشد و توسعه حقوق شهروندی و آگاهی شهروندان یک جامعه نسبت به حقوق و وظایف خود به این دلیل که از این طریق بتوانند حقوق خود را مطالبه و وظایف خود را نیز به درستی انجام دهند، بسیار مهم و ضروری جلوه می نماید. اهمیت حقوق شهروندی به آن درجه است که در سند چشم انداز ۱۴۰۴، نیز تاکید شده است که جامعه در افق ۲۰ ساله باید به سوی جامعه ای توسعه یافته متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی حرکت کند و هم چنین بر مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان ها و بهره مندی از امنیت اجتماعی و قضایی تاکید شده است؛ به طوری که هر فرد ایرانی در سال ۱۴۰۴ باید از رفاه ملی، امنیت ملی و تولید ملی برخوردار باشد. به همین دلیل، در این تحقیق محققان درصد هستند مولفه های گسترش حقوق شهروندی از نگاه دانشجویان دانشکده سما تهران را مورد بررسی قرار دهند.

پیشینه تحقیق

اسکافی (۱۳۸۵) تحقیقی با عنوان "بررسی میزان آگاهی جوانان از حقوق و تکالیف شهروندی و عوامل موثر بر آن در شهر مشهد" انجام داده است. برای جمع آوری داده ها از تکنیک پیمایش و ابزار پرسشنامه استفاده شده است. نتایج این تحقیق نشان داد که بیش از ۳۱ درصد نمونه از حقوق و تکالیف شهروندی آگاهی زیادی دارند و آگاهی مردان بیش از زنان است. با افزایش بعد خانوار و پایگاه اقتصادی فرد، میزان آگاهی نیز افزایش می یابد. مهم ترین متغیر موثر بر میزان آگاهی به شرکت در انتخابات است. طرز تلقی جوانان از نوع و میزان مشارکت در امور شهروندی به عنوان وظایف شهروندی، سن پاسخگو، میزان آگاهی سیاسی، جو سیاسی خانواده و پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده متغیرهای موثر دیگری هستند که به ترتیب وارد معادله شده اند.

ابراهیمی منش (۱۳۸۳) تحقیقی با عنوان "نقش آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی بر سرمایه اجتماعی شهروندان: مطالعه موردی شهروندان ۹۹-۷۱ شهر شیراز" انجام داده است. برای جمع-آوری داده ها از تکنیک پیمایش و ابزار پرسشنامه استفاده شده است. بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق متغیرهای آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی در مجموع توانسته اند ۲۹/۵ درصد از تغییرات متغیر سرمایه اجتماعی را تبیین نمایند. از کل تبیین صورت گرفته توسط مدل ۳۸/۳ درصد از تغییرهای متغیر سرمایه اجتماعی مربوط به اثر متغیر آگاهی از تعهدات شهروندی می باشد. بنابراین نتایج این تحقیق حاکی از این اثر قوی افزایش میزان آگاهی از تعهدات شهروندی بر افزایش میزان سرمایه اجتماعی شهروندان می باشد.

طهماسبپور (۱۳۸۸) تحقیقی با عنوان "اخلاق شهروندی و رابطه آن با تحصیلات در شهر رشت" و با روش مطالعه پیمایشی و تکنیک مورد استفاده برای جمع آوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته می باشد. نتایج این تحقیق: علاوه بر تحصیلات، منزلت شغلی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی نیز به عنوان عواملی که می توانند در تغییر میزان تعهد و اخلاق شهروندی موثر باشد، در فرضیات تحقیق وارد شدند. این تحقیق نشان می دهد که متغیر تحصیلات به عنوان متغیر زمینه ای در تحقیق حاضر بیشترین تاثیرگذاری در میزان پایبندی و اخلاق شهروندی داشته است و افراد تحصیل کرده که از آموزش عالی برخوردار بوده اند نسبت به اخلاق شهروندی پایبندی نشان داده اند.

صفرپور (۱۳۸۱) تحقیقی با عنوان "بررسی نگرش شهروندان تبریز نسبت به حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مرتبط با آن" انجام داده است. این تحقیق با استفاده از روش پیمایش و تکنیک پرسشنامه و روش نمونه گیری خوشه ای و سیستماتیک انجام یافته است. نتایج این تحقیق: نگرش به حقوق شهروندی با فراغت زمانی، مشارکت اجتماعی، همبستگی اجتماعی و دسترسی شهروندان به منابع، همبستگی مستقیم و معنی دار داشت. همچنین نگرش به حقوق شهروندی بر اساس پایگاه اقتصادی-اجتماعی شهروندان معنی دار بود و شهروندان با پایگاه بالا نگرش مثبت تری نسبت به

حقوق شهروندی خود داشتند ولی نگرش به حقوق شهروندی بر اساس جنسیت شهروندان معنی‌دار به دست نیامد. (وثوقی و حضرتی، ۱۳۹۱) ایزدی و همکاران (۱۳۸۷). جهانی شدن و مسئولیت پذیری اجتماعی چالش و فرصت در زمینه توسعه حقوق شهروندی را بیان نمودند.

سوالات تحقیق

۱- مولفه های گسترش حقوق شهروندی با توجه به مقوله " رفتار شهروندی " تاچه میزانی می باشد؟ (پرسش ال۱ الی ۱۳ پرسشنامه)

۲- مولفه های گسترش حقوق شهروندی با توجه به مقوله " حقوق مدنی- اجتماعی " تاچه میزانی می باشد؟ (پرسش ال۱۴ الی ۲۴ پرسشنامه)

تعاریف نظری اصطلاحات

در تئوری‌های جدید، حقوق شهروندی مفهوم عام و گسترده ای یافته است و شامل هر اقدام و عملی می‌گردد که سبب اعتلا و آرامش روحی و جسمی اشخاص شود. بنابراین حقوق شهروندی بخشی از حقوق گسترده و ریشه داری است که به نام حقوق بشر شناخته می‌شود. حقوق شهروندی مدرن جدای از حقوق بشر به شمار می‌آید. این استقلال بدین مفهوم است که باید با دید و نگاهی خاص این علم را تعریف و تشریح کرد زیرا کارکردهای آن متفاوت از حقوق بشر است. حقوق شهروندی، به روابط و تعامل شهروندان با همدیگر و رابطه ایشان با ارگان های دولتی دلالت دارد و از این لحاظ باید آن را تفسیر خاصی از حقوق شهروندی به مفهوم عام به شمار آورد. حقوق شهروندی رابطه دولت و شهروندان را مشخص می‌کند. حقوق شهروندی مورد نظر ما همان قواعدی است که مرتبط با دولت می باشد. پس حقوق شهروندی در ظرفیت مشارکت مردم اثر دارد (علوی، ۱۳۷۹). بنابراین توسعه آن نیز بر میزان افزایش آگاهی مردم در ابعاد رفتار شهروندی، حقوق اجتماعی و سیاسی تاثیر خواهد گذاشت.

از نظر مارشال از پیشگامان نظریه حقوق شهروندی سه بعد تاریخی در این زمینه دارای اهمیت می باشد که عبارتند از: ۱- حقوق مدنی مانند: مالکیت ۲- حقوق اجتماعی و رفاه و امنیت (مارشال ۱۹۹۲ م، تلخیص از: نجاتی حسینی، ۱۳۸۲)

تعاریف عملیاتی اصطلاحات

رفتار شهروندی

منظور از رفتار شهروندی در این تحقیق متغیرهای زیر می باشند که با توجه به داده‌های پرسشنامه (الی ۱۳) مورد بررسی قرار می‌گیرند: آشنایی مردم با مبانی قانون اساسی ایران، آموزش شهروندان در زمینه احترام به طبیعت و محیط زندگی، تقویت در تبلیغات و رسانه های گروهی در زمینه حقوق شهروندی، نصب بنر و پیام هایی پیرامون اهمیت به حقوق شهروندی در اماکن عمومی، به کارگیری از فن آوری و یافته نوین پژوهشی در زمینه حقوق شهروندی، توسعه و ایجاد فضای سبز در سطح

شهر در ارتباط با حقوق شهروندی، کاربرد الگوی پیشرفته شهرهای مهم جهان در زمینه حقوق شهروندی، به کارگیری از فن آوری اطلاعات ICT در زمینه حقوق شهروندی، تهیه جوایز به خانواده ها در زمینه فعالیت در توسعه حقوق شهروندی.

حقوق اجتماعی

منظور از حقوق اجتماعی در این تحقیق متغیرهای زیر می باشند که با توجه به داده های پرسشنامه (۱۱۴الی ۲۴) مورد بررسی قرار می گیرند: احترام به ادیان و مذاهب مختلف، آزادی در انتخاب همسر آزادی در انتخاب شغل و مسکن آزادی در استخدامات و تصدی مناصب دولتی فارغ از نوع جنسیت برخوردار از امنیت اجتماعی، استفاده از خدمات درمانی و بهداشتی، برخوردار از آسایش مادی و روانی، برخوردار از درآمد مناسب، آگاهی از تکنولوژی جدید، استفاده مناسب از توانایی ها و تخصص-ها و رسیدگی به مشکلات افراد.

روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش، روش میدانی توصیفی- زمینه یابی است که با استفاده از پرسش نامه، و مطالعه کتابخانه ای صورت پذیرفته است. ابزار تحقیق شامل پرسش نامه ۲۴سؤالی بسته بوده و به بررسی مولفه های گسترش حقوق شهروندی با توجه به مولفه های رفتار شهروندی، حقوق اجتماعی و سیاسی می پردازد. کلیه افراد جامعه آماری ۶۰۰۰ نفر بوده (انتخاب براساس جدول کریجسی مورگان) و حجم نمونه ۳۶۰ نفر از دانشجویان دانشکده سما واحد تهران بوده و به سؤالات پاسخ گفتند. در تحلیل آماری از آزمون نسبت استفاده شد.

جدول یک: نتایج ضرایب پایایی پرسشنامه تحقیق

مولفه ها	آزمودنی ها	تعداد سوال	ضریب آلفا
رفتار شهروندی	۳۰	۱۳	۰/۷۶
حقوق اجتماعی	۳۰	۱۱	۰/۷۵
جمع	۳۰	۲۴	۰/۸۵

شیوه گردآوری داده ها

ابزار مورد استفاده در این تحقیق، از دو روش اسنادی و پیمایشی جهت گردآوری اطلاعات استفاده شده است که در روش اسنادی از تکنیک فیش برداری از میان منابع و مآخذی از قبیل: کتب، مجلات و پایان نامه ها استفاده شده است. ابزار گردآوری اطلاعات، تکنیک پرسشنامه محقق ساخته می باشد.

مبانی نظری تحقیق

مفهوم حقوق شهروندی

مفهوم حقوق بشر اغلب در کنار دو مفهوم حقوق اساسی و حقوق شهروندی مطرح می‌شود. این سه مفهوم، گاه مترادف جانشین یکدیگر به کار می‌روند اما در تفکیک مفهومی مرزهای ظریفی میان این مفاهیم سه‌گانه و دلالت موضوعی وجود دارد. بسیاری بر این عقیده‌اند که قوانین موضوعه هر کشوری تاثیر مستقیم از مفهوم شهروندی و حقوق شهروندی می‌پذیرد. بعضی شهروندی را در ابعاد اجتماعی، سیاسی و مدنی تقسیم بندی می‌کنند اما به نظر می‌رسد در دسته بندی کلی می‌توان شهروندی را در مسئولیت های فردی و اجتماعی شهروندان و همچنین مسئولیت‌های دولت در قبال شهروندان بررسی کرد. با نگاهی کلی در جوامع مختلف می‌توان بخشی از این مفاهیم مشترک را عنوان و تکمیل کرد. (استوار سنگری، ۱۳۸۴)

حقوق شهروندی در کشورهای اروپایی و آمریکایی زیر مجموعه‌ی علوم سیاسی^۱ قرار می‌گیرد و بیشتر ناظر به حقوق مشارکت شهروندان در اداره امور کشور است و ابعاد متفاوت آن را در بر می‌گیرد و از این رو به حقوق سیاسی و حقوق عمومی (به معنای اخص) نزدیک می‌شود. شهروندی به انگلیسی^۲ از مشتقات شهر^۳ است. شهروندی را قالب پیشرفته «شهروند» می‌دانند. به باور برخی از کارشناسان، شهروندی هنگامی که به حقوق یکدیگر احترام گذارده و به مسئولیت‌های خویش در قبال شهر و اجتماع عمل نمایند به «شهروند» ارتقا یافته‌اند.

شهروندی تا پیش از این در حوزه اجتماعی شهری بررسی می‌شد اما پس از آن شهروندی مفاهیم خود را به ایالت و کشور گسترش داده‌است، شهروندی امروزه کاربردها و معانی مختلفی یافته‌است. (ابراهیمی، ۱۳۹۶، محمدی، ۱۳۷۸ و استوار سنگری، ۱۳۸۴)

در واقع حقوق شهروندی آمیخته‌ای است از وظایف و مسئولیت‌های شهروندان در قبال یکدیگر، شهر و دولت یا قوای حاکم و مملکت و همچنین حقوق و امتیازاتی که وظیفه تامین آن حقوق بر عهده مدیران شهری (شهرداری)، دولت یا به طور کلی قوای حاکم می‌باشد. به مجموعه این حقوق و مسئولیت‌ها حقوق شهروندی اطلاق می‌شود.

شهروندی اشاره به زندگی روزمره، فعالیت های فردی و کسب و کار افراد اجتماع و همچنین فعالیت های اجتماعی ایشان دارد و به طور کلی مجموعه‌ای از رفتار و اعمال افراد است. شهروندی پویا یا شهروندی فعال در واقع از این نگرش برخاسته‌است. حقوق شهروندی پویا شهروندی از این منظر، مجموعه گسترده‌ای از فعالیت‌های فردی و اجتماعی است. فعالیت هایی که اگرچه فردی

1. Political science

2. Citizenshi

3. City

باشند اما برآیند آن ها به پیشرفت وضعیت اجتماعی کمک خواهد کرد. همچنین است مشارکت های اقتصادی، خدمات عمومی، فعالیت های داوطلبانه و دیگر فعالیت های اجتماعی که در بهبود وضعیت زندگی همه شهروندان موثر خواهد افتاد. در واقع این نگاه ضمن اشاره به حقوق شهروندی مدون و قانونی در نگاه کلی تر به رفتارهای اجتماعی و اخلاقی می پردازد که اجتماع از شهروندان خود انتظار دارد. (استوار سنگری، ۱۳۸۴)

تعریف حقوق شهروندی

حقوق از نظر لغوی جمع حق است و آن اختیارات، توانایی ها و قابلیت هایی است که به موجب قانون، شرع، عرف و قراردادی برای انسان ها لحاظ شده است و در اصطلاح، اصول، قواعد و مقرراتی است که روابط انسان ها را با هم در حقوق خصوصی و روابط فرمانروایان و فرمانبران را در حقوق عمومی و اساسی تنظیم می کند. در واقع مجموعه حقوقی است که افراد به اعتبار موقعیت شهروندی خود دارا می شوند و نیز اطلاق عام است بر مجموعه امتیازات مربوط به شهروندان و نیز مجموعه قواعدی که بر موقعیت آنان در جامعه حکومت می کند. دارنده این حقوق یعنی شهروند، به تک تک افرادی که در جامعه زندگی می کنند، اطلاق می شود، فراتر از مفهومی تحت عنوان تابعیت، بدون اعتنای به سلسله مراتب، موقعیت هایی متمایز برای افراد، وجود شرایطی برای به رسمیت شناخته شدن، به عبارتی دیگر مجموعه حقوق و امتیازاتی که به شهروندان یک کشور با لحاظ کردن دو اصل کرامت انسانی و منع تبعیض، برای فراهم سازی زمینه رشد شخصیت فردی و اجتماعی شهروندان در نظام حقوقی هر کشور تعلق می گیرد، حقوق شهروندی نام دارد. (آقازاده، ۱۳۸۵)

شهروند کیست؟

شهروند «فردی است در رابطه با یک دولت، که از سویی برخوردار از حقوق سیاسی و مدنی است، و از سوی دیگر، در برابر دولت تکلیف هایی به عهده دارد.» یا به تعبیر آقای گیدنز؛ «عضو یک اجتماع سیاسی، که دارای حقوق و وظایفی در ارتباط با این عضویت است.» شهروندی منزلتی است برای فرد در ارتباط با یک دولت که از نظر حقوق بین الملل نیز محترم شمرده می شود. به حقوق فرد و تکالیف او در برابر دولت رابطه شهروندی گویند. که چگونگی آن را قانون اساسی و قوانین مدنی کشور معین می کند. «اساساً کسی (شهروند) شمرده می شود که تنها فرمانگزار دولت نباشد، بلکه از حقوق فطری و طبیعی نیز برخوردار باشد و دولت این حقوق را رعایت و از آن حمایت کند. منزلت شهروندی را قوانین هر دولتی تعیین می کند.» (ابراهیمی، ۱۳۹۶) آنتونی گیدنز حقوق مدنی را حقوق قانونی همه شهروندانی می داند که در اجتماع ملی معینی زندگی می کنند.

تاریخچه شکل گیری واژه شهروند

واژه شهروند معمولاً همراه با واژه دولت مطرح گردید. و ظهور آن را می توان مصادف با پیدایش نخستین دولت های ملی دانست. در هر جامعه ای به ضرورت حکومتی وجود دارد. در هر حکومت دو گروه عمده را می توان تشخیص داد. گروه حاکم، که در حکم فرماندهان جامعه هستند. و در مقابل سایر افراد جامعه هستند (فرمانبران). که البته هر کدام از دو گروه فوق در جوامع و دوره های مختلف عناوین مختلفی به خود می گیرند. هر کدام از این عناوین حقوق و وظایف خاصی را ایجاب می کند. در صورتی که حاکم عناوینی چون سلطان، خاقان و امپراطور داشته باشد. رفتار فرمانبران با وی متفاوت خواهد بود تا زمانی که به او عنوان رئیس دولت، رئیس جمهور، نخست وزیر و... داده شود. در حالت اول، فرمانبران خود را رعیت می دانند که باید بی چون و چرا از دستورات حاکم تبعیت کنند. در این حالت معمولاً حاکمان خود را از فرمانبران خویش برتر می دانند. (به عنوان نمونه شاهان ساسانی خود را از نژاد خدایان می دانستند.) زمانی که به حاکمان عنوان دولت داده می شود. فرمانبران شهروندانی هستند که حاکمان با رأی آن ها انتخاب می شوند و نمایندگی هم جنس آن ها هستند. بنابراین فرمانبران هم شأن حاکمانند و حاکمان فقط از آن جهت که نماینده جامعه و مردم اند لازم است از رأی آن ها پیروی شود.

هر چند وجود حکومت ها به عنوان یکی از نهادهای اساسی جوامع پدیده ی جدیدی نیست، و از قدمت زیادی برخوردار است به گونه ای که حتی در اجتماعات شکار و گردآوری خوراک و در فرهنگ های کشاورزی که دولت وجود نداشت مکانیسم های غیر رسمی حکومت وجود داشته که از طریق آن به حل و فصل منازعات پرداخته، مانع هرج و مرج می شدند. ولی «دولت های ملی به شکلی که در عصر ما رایج است، پدیده ای نسبتاً جدید بوده و هرگز در تاریخ نظیر نداشته است... درحقیقت تقسیم دنیا به کشور های متعدد با دولت های مشخص از خصوصیات مهم دنیای کنونی است و هرگز به اندازه امروز فراگیر و جهان شمول نبوده است.»

با فروپاشی دولت های سنتی که نه افرادی را که بر آن ها حکومت می کردند می شناختند و نه به آن ها علاقه ای داشتند، و با شکل گیری دولت های ملی موضوع شهروند و حقوق شهروندی مطرح شد. در این دولت ها است که بیشتر کسانی که در محدوده مرزهای نظام سیاسی زندگی می کنند. شهروند محسوب می شوند. یعنی افرادی که دارای حقوق و وظایف مشترک بوده و خودشان را جزئی از یک ملت می دانند. دولت در جایی وجود دارد که یک دستگاه سیاسی (نهادهای حکومتی؛ مانند دادگاه، پارلمان یا کنگره، مقامات اداری و...) بر قلمرو معینی حکومت می کند. و اقتدار آن به وسیله یک نظام قانونی برای اجرای سیاست هایش پشتیبانی می شود. (محمدیف، ۱۳۷۸ و استوار سنگری، ۱۳۸۴).

مفهوم شهروندی همراه با مفهوم فردیت و حقوق فرد و ظهور مکاتب انسان گرا همچون اومانیزم و لیبرالیسم در اروپا پدید آمده است. این نظامات اجتماعی و سیاسی که بر مبنای فردگرایی بنیانگذاری شده است. «اراده و خواست انسان را جایگزین هدایت و ارشاد خداوندی ساخت و بدین ترتیب، قانون بشری که بازتاب اراده و خواست انسان بود، به جای قانون الهی نشست و تئوکراسی یا حاکمیت خداوندی بر جامعه و انسان جای خود را به «دموکراسی» که عالی ترین نوع حکومت تلقی می شد داد.» و زمینه برای انقلابات عظیم سیاسی و اجتماعی در اروپا و امریکا فراهم گردید. انقلاب کبیر فرانسه با شعار: آزادی، برابری، برادری از جمله آن هاست. از جمله نظامات اجتماعی و سیاسی که بر مبنای فردگرایی بنیانگذاری گردید. لیبرالیسم است که از لحاظ فلسفه سیاسی و اجتماعی برآیندی از نظریات دانشمندان و فلاسفه اجتماعی قرن هفده و هیجده کشور های اروپایی به خصوص فرانسه و انگلیس در آن متبلور گردیده است. که مهم تر از همه نظریه «جان لاک» انگلیسی در زمینه دولت و حقوق طبیعی و نظریه «روسو» در زمینه قرارداد اجتماعی و اراده عمومی و توماس هابس و .. را می توان نام برد (امحمدیف، ۱۳۷۸ و استوار سنگری، ۱۳۸۴).

نظریه حقوق طبیعی که ذکر آن رفت بر سه اصل زیر استوار بود:

- سلطه سیاسی معلول اراده پروردگار نیست، بلکه مبتنی بر توافق انسان ها است.
  - نظامات حقوقی و دولتی باید ناظر بر رفاه انسانی باشد و هماهنگ با اصول عقل.
  - انسان دارای حقوقی فطری است که باید از طرف قدرت دولت محترم شمرده شود.
- جان لاک با طرح نظریه حقوق طبیعی مدعی شد که «ریشه تمام حقوق در طبیعت است و از آن ناشی می شود. حال چون طبیعت در همه جا یکسان عمل می کند، لذا حقوق همه افراد با هم برابر و یکسان است و تمام افراد باید بطور مساوی در تعیین سرنوشت خود شرکت داشته باشند. برای این منظور باید مجلسی از نمایندگان ملت تشکیل شود.» (ابراهیمی، ۱۳۹۶)

نتایج و تحلیل یافته های تحقیق

سوال اول: مولفه های گسترش حقوق شهروندی با توجه به مقوله " رفتار شهروندی " تاچه میزانی می باشند؟ (پرسش الی ۱۳ پرسشنامه)

جدول شماره ۲: فراوانی گسترش حقوق شهروندی با توجه به مقوله " رفتار شهروندی "

ردیف	شما با هر یک از موارد زیر به عنوان مولفه های گسترش حقوق شهروندی (رفتار شهروندی- حقوق اجتماعی و سیاسی) تاچه میزانی موافقت میکنید؟	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم	فراوانی به درصد
۱	آشنایی مردم با مبانی قانون اساسی ایران	۲۲	۳۹	۲۱	۸	۱۰۰
۲	آموزش شهروندان در زمینه احترام به طبیعت و محیط زندگی	۲۳	۳۵	۱۸	۱۴	۱۰۰
۳	اجرای طرح یک شهروند یک جامعه	۵۵	۲۸	۱۱	۵	۱۰۰
۴	برگزاری نمایشگاه در زمینه توسعه حقوق شهروندی	۲۸	۲۹	۲۵	۱۹	۱۰۰
۵	تقویت ارتباطات و رسانه های گروهی در زمینه حقوق شهروندی	۵۴	۲۹	۱۱	۶	۱۰۰
۶	هماهنگی میان سازمان های شهری در زمینه حقوق شهروندی	۵۲	۳۹	۶	۳	۱۰۰
۷	شناسایی افراد متخلف در تخریب محیط زیست شهری	۲۳	۳۶	۲۱	۱۰	۱۰۰
۸	نصب بنر و پیامهایی پیرامون اهمیت به حقوق شهروندی در اماکن عمومی	۴۱	۳۵	۲۰	۴	۱۰۰
۹	بکارگیری از فن آوری و یافته نوین پژوهشی در زمینه حقوق شهروندی	۳۱	۲۸	۲۸	۳	۱۰۰
۱۰	توسعه و ایجاد فضای سبز در سطح شهر زمینه حقوق شهروندی	۳۷	۲۸	۲۳	۲	۱۰۰
۱۱	کادربد الگوی پیشرفته شهرهای مهم جهان در زمینه حقوق شهروندی	۳۶	۳۹	۲۱	۴	۱۰۰
۱۲	بکارگیری از فن آوری اطلاعات ICT در زمینه حقوق شهروندی	۳۷	۳۵	۱۸	۱۰	۱۰۰
۱۳	تهیه جوایز به خانواده هادر زمینه فعالیت در توسعه حقوق شهروندی	۵۹	۲۸	۷	۵	۱۰۰

نمودار شماره ۱: مولفه گسترش حقوق شهروندی از بعد رفتار شهروندی

داده‌های جدول شماره ۲ و نمودار شماره ۱ سوال اول تحقیق نشان می‌دهد در زمینه توسعه حقوق شهروندی از بعد رفتار شهروندی متغیرهای زیر بسیار دارای اهمیت می‌باشند:

آشنایی مردم با مبانی قانون اساسی ایران ۷۱٪، آموزش شهروندان در زمینه احترام به طبیعت و محیط زندگی ۶۸٪، تقویت در تبلیغات و رسانه های گروهی در زمینه حقوق شهروندی ۸۳٪، نصب بنر و پیام هایی پیرامون اهمیت به حقوق شهروندی در اماکن عمومی ۷۶٪، به کارگیری از فن آوری و یافته نوین پژوهشی در زمینه حقوق شهروندی ۶۹٪، توسعه و ایجاد فضای سبز در سطح شهر در ارتباط با حقوق شهروندی ۷۵٪، کاربرد الگوی پیشرفته شهرهای مهم جهان در زمینه حقوق شهروندی ۷۵٪، به کارگیری از فن آوری اطلاعات ICT در زمینه حقوق شهروندی ۷۲٪، تهیه جوایز به خانواده ها در زمینه فعالیت در توسعه حقوق شهروندی ۸۷٪.

بنابراین نتیجه گرفته می‌شود مولفه‌های فوق با توجه به داده‌ها، در گسترش حقوق شهروندی تاثیر گذار می‌باشند.

سوال دوم: مولفه های گسترش حقوق شهروندی با توجه به مقوله " حقوق مدنی- اجتماعی " تاچه میزانی می باشند؟(پرسش ۱۴الی ۲۴ پرسشنامه)
جدول شماره ۳: فراوانی گسترش حقوق شهروندی با توجه به مقوله " حقوق اجتماعی "

۱۴	احترام به ادیان و مذاهب مختلف	۲۸	۲۹	۲۵	۱۹	۱۰۰
۱۵	آزادی در انتخاب همسر	۵۴	۲۹	۱۱	۶	۱۰۰
۱۶	آزادی در انتخاب شغل و مسکن	۵۲	۳۹	۶	۳	۱۰۰
۱۷	آزادی در استخدامات و تصدق مناصب دولتی فارغ از نوع جنسیت	۲۳	۳۶	۲۱	۱۰	۱۰۰
۱۸	برخوردار از امنیت اجتماعی	۴۱	۳۵	۲۰	۴	۱۰۰
۱۹	استفاده از خدمات درمانی و بهداشتی	۳۱	۳۸	۲۸	۳	۱۰۰
۲۰	برخوردار از آسایش مادی و روانی	۲۷	۳۸	۲۳	۲	۱۰۰
۲۱	برخوردار از درآمد مناسب	۳۶	۳۹	۲۱	۴	۱۰۰
۲۲	آگاهی از تکنولوژی جدید	۳۷	۳۵	۱۸	۱۰	۱۰۰
۲۳	استفاده مناسب از توانایی ها و تخصص ها	۵۹	۲۸	۷	۵	۱۰۰
۲۴	رسیدگی به مشکلات افراد	۲۸	۲۹	۲۵	۱۹	۱۰۰

نمودار شماره ۲ مولفه گسترش حقوق شهروندی از بعد حقوق اجتماعی

داده‌های جدول شماره ۳ و نمودار شماره ۲ سوال دوم این تحقیق نشان می‌دهد در زمینه توسعه حقوق اجتماعی متغیرهای زیر نقش مهمی دارند: احترام به ادیان و مذاهب مختلف ۵۷٪، آزادی در انتخاب همسر ۸۳٪، آزادی در انتخاب شغل و مسکن ۹۲٪، آزادی در استخدامات و تصدی مناصب دولتی فارغ از نوع جنسیت ۸۳٪، برخوردار از امنیت اجتماعی ۸۳٪، استفاده از خدمات درمانی و بهداشتی ۶۹٪، برخوردار از آسایش مادی و روانی ۷۵٪، برخوردار از درآمد مناسب ۷۵٪، آگاهی از تکنولوژی جدید ۷۲٪، استفاده مناسب از توانایی‌ها و تخصص‌ها ۷۷٪، رسیدگی به مشکلات افراد ۵۷٪، بنابراین نتیجه گرفته می‌شود مولفه‌های فوق با توجه به داده‌ها، در گسترش حقوق شهروندی تاثیر گذار می‌باشند.

براساس مباحث سوال دوم تحقیق می‌توان گفت: اصطلاح «شهروند» در متن بسیاری از مقررات به کار رفته است. در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، مصوب ۱۵/۲/۸۳ مجلس شورای اسلامی، که در مقام صیانت حقوق قضایی شهروندی است، مثل حق دفاع متهم، رعایت موازین قانونی در موقع دستگیری، بازجویی و تحقیق از اشخاص، منع شکنجه و لزوم رعایت اصل برائت، به نظر می‌رسد که «شهروند» در این قانون منحصر به تبعه نبوده و همه افراد را صرف نظر از تابعیت و اقامت در بر می‌گیرد. (شیبانی، ۱۳۸۴).

پیشنهادات تحقیق

الف- پیشنهادات براساس داده های سوال اول تحقیق (رفتار شهروندی)

با توجه به داده‌های پرسشنامه (۱۱الی۱۳) پیشنهاد می‌شود موارد زیر از قبیل آموزش افراد جامعه جهت با آشنایی با مبانی قانون اساسی ایران، احترام به طبیعت و محیط زندگی، تقویت در تبلیغات و رسانه های گروهی در زمینه حقوق شهروندی، توجه به محتوای بنر و پیام هایی پیرامون اهمیت به حقوق شهروندی در اماکن عمومی، به کارگیری از فن آوری و یافته نوین پژوهشی در زمینه حقوق شهروندی، توسعه و ایجاد فضای سبز در سطح شهر در ارتباط با حقوق شهروندی، مطالعه پیرامون کاربرد الگوی پیشرفته شهرهای مهم جهان در زمینه حقوق شهروندی، به کارگیری از فن آوری اطلاعات ICT در زمینه حقوق شهروندی، فعالیت در زمینه رفتار شهروندی جهت کسب جوایز، توسط شهرداری‌ها و شورای شهر به عنوان مهم ترین متغیرهای توسعه رفتار شهروندی مورد در اجرا، توجه و مهم تلقی شود.

ب- پیشنهادات براساس داده های سوال دوم تحقیق (حقوق اجتماعی)

با توجه به داده‌های پرسشنامه (۱۴الی۲۴) موارد زیر از قبیل: احترام به ادیان و مذاهب مختلف ، آزادی در انتخاب همسر، آزادی در انتخاب شغل و مسکن، آزادی در استخدامات و تصدی مناصب دولتی فارغ از نوع جنسیت، برخوردار از امنیت اجتماعی، استفاده از خدمات درمانی و بهداشتی، برخوردار از آسایش مادی و روانی، برخوردار از درآمد مناسب، آگاهی از تکنولوژی جدید، استفاده مناسب از توانایی‌ها و تخصص‌ها، رسیدگی به مشکلات افراد در جهت توسعه حقوق شهروندی توسط سازمان‌های مربوطه مورد توجه قرار گیرند.

منابع

قرآن کریم

- آقازاده، احمد، (۱۳۸۵). " اصول و قواعد حاکم بر فرآیند تربیت شهروندی و بررسی سیر تحولات و ویژگی‌های این‌گونه آموزش‌ها در کشور ژاپن"، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. سال پنجم، شماره ۱۷، پاییز ۸۵.
- ابراهیمی‌منش، مریم، (۱۳۸۳) تحقیقی با عنوان "نقش آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی بر سرمایه اجتماعی شهروندان: مطالعه موردی شهروندان ۹۹-۷۱ شهر شیراز، ایران داک. ابراهیمی، مهرداد (۱۳۹۶)، حقوق شهروندی، تهران: نشر اراده.
- استوار سنگری، کورش (۱۳۸۴)، حقوق تأمین اجتماعی، نشر میزان
- اسکافی، مریم (۱۳۸۶). بررسی میزان آگاهی جوانان از حقوق و تکالیف شهروندی و عوامل موثر بر آن در شهر مشهد. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد شماره ۱. سال چهارم.
- ایزدی، صمد؛ ایران‌نژاد، منصوره؛ جعفری کرفستانی، زهرا؛ زارعی ساروکلانی، مانده (۱۳۸۷). جهانی شدن و ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی. مجموعه مقالات هشتمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران. جهانی شدن و بومی ماندن برنامه‌های درسی: چالش‌ها و فرصت‌ها. آبان ۱۳۸۷، ص ۹۴۱.
- طهماسبور، کبری (۱۳۸۸) تحقیق "اخلاق شهروندی و رابطه آن با تحصیلات در شهر رشت": ایران داک.
- صفرپور، سمیرا (۱۳۸۱) تحقیق "بررسی نگرش شهروندان تبریز نسبت به حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مرتبط با آن". ایران داک.
- علوی، علیرضا (۱۳۷۹). "بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، تجارب جهانی و ایران" تهران: سازمان شهرداری‌های کشور.
- فرمهبینی فراهانی، م. (۳۷۸۱) تربیت شهروندی. تهران: آبیژ. چاپ اول.
- محمدیف. مجید (۱۳۷۸). جامعه مدنی ایران. تهران: نشر مرکز.
- نجاتی حسینی، محمود (۱۳۸۲) ". واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران (سال‌های ۸۰ الی ۷۶)" چاپ نشده، دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات، دانشکده علوم اجتماعی.
- وثوقی، دکتر منصور و حضرتی، مرتضی (۱۳۹۱). " بررسی جامعه شناختی رابطه سرمایه نمادین و نگرش به حقوق شهروندی (مطالعه موردی شهر تبریز)، مطالعات جامعه‌شناسی، سال چهارم، شماره چهاردهم، بهار ۹۱.